

І.Б.Кушнір

Львівський національний університет

РОМАН К.ЛЕМОНЬЄ “ЗАКОХАНИЙ”: ТРАКТУВАННЯ МОТИВУ ЗЕМЛІ

Постать видатного франкомовного бельгійського письменника К.Лемоньє (1844 – 1913) часто ставала об'єктом літературних досліджень. Їх авторами були переважно сучасники К.Лемоньє, здатні його пізнати й зрозуміти. Зокрема, це М.Вудбрідж та його *“Le Roman Belge Contemporain”* – Bruxelles: La Renaissance du Livre, 1930. Варто згадати дослідження, що висвітлюють певну проблему творчості Лемоньє чи розглядають її під специфічним кутом зору: Ван Велькенхузен прослідковує розвиток натуралізму в Лемоньє (*“L’influence du Naturalisme Français en Belgique”*, Palais des Académies Bruxelles, 1930). Сучасних досліджень не так багато, це статті про Лемоньє в антологіях і літературних словниках, а саме в Х.Берга, П.Алена *“Littératures belges de langue française (1830-2000). Histoire et perspectives”* – Bruxelles: Ed. Le Cri, 2000, чи у *“Dictionnaire des littératures de langue française. Volume E–L”* – Paris: Bordas, 1994 та розвідка Р.Фіка, Р.Трусона *“Lettres françaises de Belgique, Dictionnaire des Œuvres, I. Le roman”*. – Duculot, Paris-Gembloux, 1988, а також дослідження з історії бельгійської літератури М.Каребера *“Balises pour l’histoire des Lettres belges de langue française”* – Bruxelles: Ed. Labor, 1998. Серед вітчизняних досліджень варто згадати статтю Л.Г.Андрєєва у книзі *“100 лет бельгийской литературы”*, де автор подає огляд творчості письменника.

У запропонованій розвідці ми спираємося на монографію дослідниці І.Ландо *“Camille Lemonnier. Essai d’une interprétation de l’homme”*, де вона виділяє ядро його концепції світосприйняття через ідею протиставлення природи й цивілізації, та прагнемо розглянути трактування мотиву землі в романі *“Закоханий”* у руслі натюрізму. Такий аспект не був висвітлений у попередніх дослідженнях творчості К.Лемоньє. Актуальність поставленої проблеми – у розгляді символіки землі в розумінні Лемоньє, що започатковується в цьому романі як мотив паралельно з основною темою визволення людини від умовностей суспільства. Символічне розуміння землі підноситься автором до її ототожнення з Природою в наступних романах *“Адам і Єва”* та *“У свіжому серці лісу”*. Спробуємо прослідкувати, як цей мотив розвивається, набираючи звучання Жінка-Земля для оспівування її плодючості, прославлення краси й праці людини на землі як священного закону життя.

Вся творчість письменника будується на протиставленні *“Віра – Догматизм”*, чи *“Мораль – Конвенціональність”*, чи *“Інстинкт – Розум”* [4, 59]. З дитинства будучи католиком, К.Лемоньє пізнав силу віри. Але в зрілому віці вплив католицизму на нього зменшився, його розум вивільнився від догматичного розуміння Бога. Спочатку концепція Бога в письменника модифікувалася в його репрезентації у мистецтві. Як тільки *“я”* К.Лемоньє сформулювалося під впливом світосприйняття як радощів життя, тоді письменник усвідомив, яка прірва розділяє його з догматичним

трактуванням Бога. Вперше це відчуття знайшло своє вираження в новелі “Morteroche”: протиставлення Бога-Судді, що панує над людством, Богові, невід’ємному від Природи.

Незважаючи на фізичну смертність, кожен індивід живе вічно. Земля дає людині можливість переродження. Хоча життя швидкоплинне, однак людина не є ефемерною появою, найменші порухи її “я” не згубляться у вічному вихорі життя [4, 86]. Звідси смерть – трансформація в нову форму життя. Герої творів К.Лемоньє Мортерош, Адам, Малий-Старий також розглядають смерть як метаморфозу, перехід в іншу форму. Життя і смерть у письменника не протиставляються. Людина не знає, що її чекає, але впевнена, що життя її вічне. Жага життя Лемоньє перемагає неминучу смерть. Концепція “безсмертя” письменника відрізняється від релігійної. Тілесна оболонка повертається в землю, бо звідти вона з’явилася, щоб віродитися в новому циклі життя, а духовне “я” приєднується до світової душі, щоб пізніше стати новою людською душею: *“Elle fut ainsi la petite âme d’éternité ... une vie qui depuis des milles ans attendait de l’autre côté du mur dans l’ombre, une vie qui déjà vivait en des multidinaires vies des âges...”* [6, 291]. Людська душа не є для Лемоньє абстракцією. Відчуття й душа творять людину як єдине ціле. Душі можуть наблизитися як в Адама і Єви, героїв однойменного роману, але ніколи не стануть одним цілим. Тому людина в цьому сенсі завжди є самотньою. “Ти” залишається вічною загадкою для “я” [4, 94]. Розуміти й бути зрозумілим – ідеал.

Герої романів К.Лемоньє страждають від неможливості пізнати близьку душу. Вони покладають великі надії на силу кохання, яка може здолати цей бар’єр, але знову й знову приходять розчарування (новела “L’Âme lointaine”). Маємо постійний конфлікт між бажаним і можливим. Герої живуть за законом визначеності в інтересах світового порядку, їх активність обмежується слідуванням своїй долі, бо вони виконують свою місію на землі: *“Il était selon l’ordre que nous nous rencontrions un jour...”* [5, 7]. Так зустрічаються Адам і Єва /роман “Адам і Єва”, Іюль і Малий-Старий / роман “У свіжому серці лісу”/. Селянин у новелі “le Doigt de Dieu” йде вночі дорогою, не знаючи чому й куди, тільки тому, що він відчув поклик долі. Кожна людина йде своєю дорогою в житті, і герої Лемоньє свідомі цього. Всіма їх вчинками керує вища сила. Людина залишається вільною в тій мірі, в якій йти за своєю долею є для неї необхідністю [4, 99].

Персонажі Лемоньє добре розуміють, що вони є тільки інструментом долі. *“...nous sommes l’un pour l’autre les pièces d’un échiquier qu’un ordre infrangible pousse dans le sens des conjonctions finales. Nous ignorons où nous allons, mais les lois éternelles le savent pour nous et nous ne faisons pas un pas qui n’ait été marqué de toute éternité...”* [5, 140]. Адам і Малий-Старий поділяють цитовану точку зору. Вони переконані, що йдуть дорогою свого життя. Тільки для них завтра – невідоме, а насправді все є давно визначеним. Визначеність долі – найприродніше, що може бути, *“ce n’est que le revers de la médaille de leur propre attachement a l’univers, un sacrifice nécessaire représentant le prix du droit à participer à la symphonie du Tout”* [4, 101].

Проблеми, що постають навколо дуалізму “Віра – Догматизм”, викреслюють коло питань про буття людини, її внутрішню структуру і зв’язок із Всесвітом, духовність і матеріальність тіла. Вони намагаються пояснити

сутність людини й визначити її обов'язки на землі. Метафізичне вирішення проблеми є основою моральності, яка в Лемоньє різко відрізняється від загальноприйнятої суспільством. Він не тільки їй суперечить, а повністю її знищує. Автентичні вартості та етичність людини сягають глибинної моралі. Цієї думки дотримуються герої романів, відмовляючись діяти згідно з конвенційною мораллю суспільства. Справжній моральний закон є законом природи, як і природний закон є моральним. Він керує внутрішньою поведінкою людини, змушує її працювати для власного вдосконалення. Мораль бере початок у внутрішній природі людини. Тому й людині залишається тільки прислуховуватися до внутрішнього закону (моралі), бо його мета – зробити людину людиною. Вона є часткою природи, має щастя жити, носить в собі життя (жінка) і народжувати його (чоловік).

Інстинкт творення є центральною силою життя, звідси кохання – головний інстинкт людини. Саме це дає можливість людині проникнути в природу (в найширшому розумінні слова), кохання – найвища реалізація гуманності, скарб життя. Повага до кохання, до здатності відтворення життя, до сексуальності, за Лемоньє, повинна бути основою природної моральності. Фізичне кохання пояснюється не тільки як наслідок його пантеїстичних поглядів, а і як глибинна природна необхідність. У Рубенсі він бачить *“le beau mâle”, plein de sains et forts appétits* [цит. за 4, 110]. Кохати – найголовніша подія в житті людини. Так само персонажі романів Лемоньє бачать у коханні могутню силу життя, що виходить за межі буття. *“Dieu c'est l'amour, c'est la vie!”* – вигукує Вілдман, герой роману *“Les Deux Consciences”* [цит. за 4, 111].

Будь-яке кохання є священним – аксіома філософії і Вілдмана, і автора роману – Лемоньє. Тут вимальовується дистанція між письменником і християнською релігією. З одного боку, слідування за інстинктом та щастя; з іншого – ідеал аскетизму і гріх. *“A la base de la vie songe, prie, palpites, implore et gronde l'instincte sacré, mathématique et loi de l'univers”* [цит. за 4, 112]. Так само як Лемоньє любить життя, він прославляє інстинкт, що є його домінуючою основою. Для персонажів романів немає нічого чистішого й величнішого, ніж кохання. Це вияв зв'язку людини з Всесвітом, бо вона бере участь у безконечному ритмі життя. Вогонь кохання є часткою всезагальної любові, що творить нове життя. *“Son amour toujours me donnait la sensation presque religieuse de vivre en elle l'âme même de la terre dans une grande durée de temps”* [цит. за 4, 113]. В акті кохання людина досягає гармонії між індивідом і Всесвітом. Так Лемоньє творить свого Бога, що є Богом любові, оспівуючи щастя земного кохання.

Конвенційна мораль суспільства є фальшивою, вона заперечує вияв кохання як найлюдянішого почуття, трактуючи його як гріховність. Сама природа обдарувала людину цим почуттям, отже, воно не може залишатися придушеним, а потребує якнайповнішого вияву. Чудо кохання не заперечує вічність життя, відновлення людського роду на землі. Зачаття дитини є вершиною священного акту любові, що творить нове життя. Мати з дитиною є уособленням життя, як родюча земля. *“Je m'agenouillai devant elle... J'avais le sentiment qu'elle était pour moi un être sanctifié, comme un peu de l'éternité visible”* (роман *“Adam et Eve”*) [цит. за 4, 117].

Герої романів Лемоньє Єва, Адам, Іюль, Сільвен, Малий-Старий розглядають своє тіло як витвір природи, єдину з численних форм, в якій вона виявила свою творчу силу. Звідси людське тіло прекрасне, бо поєднує

красу різних виявів природи. Наче тіло – це чистота і правда. Почуття сорому не є природним, його створила конвенційна мораль. Це ознака втраченої первісної чистоти і наївності. “*Votre nudité est divine comme toute chose dans la création, comme la source, les astres et les arbres. Elle est aussi un symbole qui vous rapellera de n’avoir rien de caché l’un pour l’autre...*” (роман “*l’île Vierge*”) [цит. за 4, 119 – 120]. Тіло і душа є необхідними елементами цілісності. Не можна розглядати дух і розум як гідні вдосконалення, відкидаючи тіло. Персонажі Лемоньє, що віднайшли природність, живуть згідно з інстинктами, а не за конвенційною мораллю.

Після серії психологічних аналізів, що перекликаються з романами Бурже, роман “Закоханий” (“*l’Homme en amour*”, 1897) започаткував тему протиставлення природи цивілізації. У пошуках стежки до руссоїстського Едему автор разом із героями блукає по невідомій дикій землі. Подальші романи ілюструють просту істину: щастя – це жити за законами природи.

Поряд із натуралістичними й соціальними тенденціями у творчості раннього періоду Лемоньє відкрив інший бік свого таланту – романтичний, першим виявом якого став роман-сповідь “Закоханий”. Це розповідь героя про його минуле. Напівсирота, він зазнав у дитинстві суворості батьків і релігійних наставників, ворожих до будь-якого вияву природних почуттів. Він легко потрапляє до пастки молодої вдови, з котрою переживає гаму різноманітних почуттів – від щастя до каяття. Це кохання стає для нього прокляттям цілого життя.

Герой роману “Закоханий” звинувачує суспільство й церкву у втраченому житті: якщо б його з дитинства навчили поважати своє тіло і його природні потреби, а не вважати це гріховним, тоді він зміг би бути щасливим. Конвенційна мораль придушила все природне й людське. Теорія гріха не принесла щастя людині. Лемоньє не виступає за відсутність моралі в суспільстві, він звинувачує її протиприродність.

Фаталізм долі зводить героя з молододу жінкою Од, і він з першої зустрічі відчуває, що “*Nous étions l’un et l’autre régis par des événements qui nous rapprochèrent et ainsi furent les ministres de notre vie*” [6, 143]. Од – втілення фізичного кохання, кохання земного й природного. Звідси порівняння її з землею: “*...elle sentait la terre, la rosée des bois, l’arôme des écorces, l’évent musqué des bêtes comme un limon chaud. Et ensuite je l’eus en mes bras comme la terre elle-même*” [6, 158]. Вона, як і земля, чекає свого жєнця чи сівача: “*Son corps splendide chaudement palpitait comme une terre grosse, comme les gerbes d’un champs sous un midi d’août...Elle avait le flanc profond et noir des glèbes vouées aux moissons...*” [6, 184-185].

Щоб її забути і звільнитися від згубної пристрасті, герой їде в село, де спостерігає життя селян, “*les fils sacrés de la terre*” [6, 212]. Він заздрить їх вільному життю у злагоді з природою. “*...le rite d’hymen divinement s’accomplissait comme s’était accomplis les semailles et les labours, afin que la semence éternellement levât, perpétuant le mariage des races et de la glube*” [6, 212]. Герой вважає, що “*L’humanité n’est elle-même qu’un aspect concret de l’univers et ses agitations résumant la pulsation terrible du cœur de la terre*” [6, 217].

Але життя їде своїм визначеним шляхом, і герой повертається до міста. Там “*la terre fut oubliée, le symbole du grand amour fécond*” [6, 223]. Фізична пристрасть знову опановує його. Він не в силі опиратися чарам вдови. “*J’avais*

été le pèlerin et l'aveugle. J'avais frappé la terre de mon bâton ; des sources délicieuses avaient jailli ; et cependant j'étais a présent le même homme qui n'avait pas connu encore la lacon du simple laboureur" [6, 223]. Завдання сіяча – продовження життя. Таке ж завдання у людини на її земному відрізку шляху.

"Закоханий" відкриває період творчості Лемоньє, в якому знаходить вияв його пантеїзм, руссоїзм чи "натурізм" [3, 248]. Збираючи свої теоретичні праці 1870–1884-х рр. у збірку "Художники життя", Лемоньє підкреслив своє завдання – і назвою збірки, і короткою передмовою, де назвав мистецтво, за яке він бореться, "раціональним, сучасним, натурістським" [1, 143]. Це поняття походить від французького слова "naturiste" і означає зображення "з натури" (фр. nature – природа), тобто вірність життю, природі. "Натурістське" мистецтво – мистецтво правдиве, у визначенні якого збереглася "наукова" точність, на яку претендували натуралісти, особливо підкреслене значення природи для мистецтва. "Натурізм" Лемоньє – це його пантеїзм, вихідний момент ідейної і естетичної платформи [1, 145]. *"Я ніколи не відокремлювався від речей і людей, що мене оточували; у мене пристрасть до життя, до цілого життя, духовного і фізичного". "Я навчився у дерев, комах, птахів божественних радощів життя". "Я сам був часткою природи, включеною у велике життя Всесвіту"* ("Une vie d'écrivain") [цит. за 1, 143].

Поняття "натурізму" є досить невизначеним, воно відображає складність і невизначеність руху "молодих" у Бельгії 70-х рр. XIX ст. Воно містить також сукупність впливів на Лемоньє, зокрема французького романтичного реалізму, школи Е.Золя, Ж.-К.Гюїсманса, Л.Кладеля, і навіть Барбе д'Оревіллі [1, 144]. Лемоньє змушений був виробити самостійно свою естетичну програму під впливом часто суперечливих авторитетів. Бути собою для Лемоньє – це бути "натурістом", у його розумінні бути вірним природі. У творчості письменника спостерігаємо рух від натурізму й романтизму в першому романі до реалізму в наступних, потім знову до романтизму в поєднанні з особливим новим варіантом реалізму. "Натурізм" – поняття, що своєю невизначеністю виражає суть творчого методу Лемоньє, вважає Л.Г.Андрєєв [1, 144]. Е.Вергарн так охарактеризував Лемоньє: *"Реаліст, натуріст, романтик, символіст"* (Е. Вергарн "Les lettres françaises en Belgique") [цит. за 1, 144].

Суть естетики Лемоньє розкривається в наступному висловлюванні: *"Творить твори серйозні, міцно збудовані, людяні; глибоко відчуєте їх, вкладіть в них душу і кров свою... Один талант не вартує справи... потрібна також вища здатність, якою є душа. Ніщо не є протилежним вічному мистецтву, ніж віртуозність, тобто вправність замість почуття, фантазія на місці реальності"* [цит. за 1, 144]. Лемоньє великого значення надавав душі митця. Мистецтво є "натурістичним" у такому розумінні: вияв "природи", "натури" митця. Такий творчий метод мистив і натуралістичні деталі, і реалістичне узагальнення, і романтичну утопію.

Називаючи його тільки натурістом, К.Анжелет вважає, що це спрощення його творчого методу [цит. за 2, 63]. Лемоньє виходив з тези: суспільство має негативний вплив, а обов'язкова примусова праця веде до деградації людини, перешкоджаючи її свободі й праву на щастя. Звідси прагнення людини повернутися до первісної природи, щоб жити згідно з її правилами.

За цей роман К.Лемоньє зазнав судових переслідувань, зобразивши *"ce que l'amour mal compris, mal conduit, peut engendrer de malheur et*

de'horreur”, прагнучи реабілітувати “*le vaste Érotisme du monde*” [7, 42]. Автор різко виступив проти буржуазних моралі та виховання, що підтримують “*les fausses pudeurs et la honte des sexes*” [3, 248]. Цей твір є одним із кращих зразків прози Лемоньє, який поєднує реалістичне зображення з бодлерівським еротизмом. Звідси потреба в подальшому дослідженні цього роману в інших аспектах, зважаючи на відсутність у вітчизняному літературознавстві праць про творчість К.Лемоньє.

У романі “Закоханий” мотив землі йде паралельно, підсилюючи головну думку про потребу визволення людини від умовностей суспільства. Ця ідея знайшла продовження в особливій інтерпретації в Метерлінка “*La Vie des abeilles*”, “*L'Intelligence des fleurs*”, у Вергарна “*La multiple splendeur*” та “*Les Rythmes souverains*”, у Ван Лерберга “*Pan*”. Важливу роль відіграв економічний фактор розвитку Бельгії: країни менш торкнувся економічний прогрес, вона залишилася переважно сільськогосподарською.

У цьому творі лейтмотивом звучить тема єдності людського життя з життям землі. Сильний фізичний потяг чоловіка до жінки зображений як природний акт творення нового життя. Уособлення Жінка-Земля зустрічаємо в більшості творів Лемоньє, і роман “Закоханий” не є винятком.

1. Андреев Л. Г. 100 лет бельгийской литературы. – М.: Изд-во Моск. ун-та., 1967.
2. Berg Ch., Halen P. Littératures belges de langue française (1830-2000). Histoire et perspectives – Bruxelles, Ed. Le Cri, 2000.
3. Frickx R., Trousson R. Lettres françaises de Belgique, Dictionnaire des Œuvres, I. Le roman. Sous la direction de Vic Nachtergaele et Raymond Trousson – Duculot, Paris-Gembloux, 1988.
4. Landau H. Camille Lemonnier. Essai d'une interprétation de l'homme – Paris, Librairie E.Droz, MCMXXXVI.
5. Lemonnier C. Au Cœur frais de la forêt – Paris, P.Ollendorff, 1900.
6. Lemonnier C. L'Homme en amour – Paris, Nouvelles Editions Séguier, 1993.
7. Quaghebeur M. Balises pour l'histoire des Lettres belges de langue française – Bruxelles, Ed. Labor, 1998.

Summary

C. Lemonnier – a novelist, a short story writer, and a literary critic – instantiates the Francophone literature in Belgium at the end of the 19th c. This article is an attempt to consider the interpretation of the land motif in the novel “Man in Love”, which is intersected with the elements of naturism. The topicality of the problem is revealed through the analysis of symbolic vision of the land by C. Lemonnier which is seen in this novel as a motif being parallel to the principal theme of the human' liberation from conventions of society. This motif is being developed like a song, gaining the tune of “Woman-Land” sounding, in order to glorify fertility, beauty and human' labor on the land as the sacred law of live. Problems disposed by the dualism “Faith – Dogmatism” make up a set of questions about human being, his connection with the Universe, spirituality and material side of the body. They attempt to explain the essence of a human being and his main purpose on Earth.

Стаття надійшла до редколегії 3.10.2003